

Rovaniemen murhapoltto

Petri Veikkolainen

TAUSTA

Rautatie Rovaniemelle valmistui vuonna 1909 ja se kytki Rovaniemen ja Lapin osaksi modernisoituvaa teollistunutta maailmaa. Tämä näkyi taloudellisen toimeliaisuuden lisääntymisenä esimerkiksi Lapin suurilla savotoilla, jossa myös nousivat ensimmäiset työväenliikkeet radikalisoituen nopeasti kurjien työ- ja elinolosuhteiden vuoksi. Rovaniemestä tuli tämän nousevan metsätalouden keskipiste. Vuosien 1917–1918 kuohunta oli Rovaniemellä vähäistä, mutta sodan jälkiselvityksissä tehtiin väkilukuun suhteutettuna Suomen tuhoisimpia puhdistuksia. Tämä jyrkkä poliittinen kahtiajako ja katkeruus sävyttivät 1920- ja 1930-lukujen tapahtumia Lapissa. Tämän historian harjoituksen aiheena ovat 7.7.1930 aamuyöstä Rovaniemen ratapihan varastoilla tapahtunut tuhopoltto (silloisessa lakitekstissä nimitys murhapoltto) ja sitä seuranneet tapahtumat.

Lapuanliike syytti tapahtumasta Rovaniemen tunnettuja vasemmistolaisia henkilöitä kuten Kerttu Hyvöstä, jonka isä kauppias Aleksanteri Hyvönen oli raittiusaatteen kannattaja sekä lapuanliikkeen päävastustaja. Aleksanteri Hyvönen kyyditettiin itärajalles vain viikko ennen tuhopolttoa. Tuomioitakin poltosta jaettiin. 1944 jälkeen vasemmistolaisten haltuun päätyneen valtiollisen poliisin tutkinnan uudelleen ja päätynyt toisenlaiseen totuuteen. Tapahtumasta elää tänäkin päivänä useita totuuksia, jotka esiintyvät populaareissa historian kertomuksissa mutta myös akateemisessa tutkimuksessa.

TAVOITE

Harjoituksen tavoitteet voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: tietoon, taitoihin ja motivaatioon. Harjoituksen luonne ja aineistot mahdollistavat joustavuuden tavoitteenasettelun suhteen opettajan ja opiskelijoiden toiveiden mukaan.

Harjoituksen avulla opiskelija voi oppia uusia tietoja maailmansotien välisestä Suomesta ja Lapista. Näitä voivat olla esimerkiksi 1918 jälkeiset jännitteet, Lapuanliike, talonpoikaismarssi, kyyditykset, kommunistien (maanalainen) toiminta sekä presidenttien Ståhlbergin ja Svinhufvudin roolit.

Taitojen osalta harjoitus tarjoaa mahdollisuuden harjoitella esimerkiksi seuraavia taitoja: monilukutaito, tiedon rakentaminen teorioiksi ja luotettavuuden arviointi, lähteiden ja niiden laatijoiden luotettavuuden arviointi sekä historiapolitiikka. Lisäksi voidaan harjoitella empatiaa pohtimalla tapauksen eri henkilöiden motiiveja.

Motivaation osalta tavoitteena voi olla kiinnostuminen yksityistapauksen kautta Suomen yleisemmästä historiaa ja miksei myös yhtymäkohdat Saksan valtiopäivätalon paloon 1933, jota myös käytettiin poliittisiin tarkoituksiin.

Tuotos voidaan suunnitella yhdessä opiskelijoiden kanssa. Vaihtoehtoja tuotoksiksi ovat muun muassa kirjallinen raportti tapahtumasta esimerkiksi oppikirjateksti yläkoululaisille, museon esittelyteksti tai kohdeopastus Rovaniemen pienoismalliin 1930-luvulta (Lapin maakuntamuseossa yleisön nähtävänä), kuvamateriaalia hyödyntävä video tapauksesta (selostus ääniraitana) tai yhteinen loppukeskustelu.

ARVIOINTI

Arviointikeskustelut voi käydä joko yksin tai ryhmässä opettajan kanssa. Ohjaavia kysymyksiä työskentelyn ajaksi tai loppukeskusteluun:

”Voittajat kirjoittavat historian”

- Mikä on Sinun tulkintasi Rovaniemen murhapoltosta? Kuka tai ketkä olivat tekijät? Kuinka varma olet tulkintasi paikkansapitävyydestä?
- Mitä motiiveja tapauksen eri toimijoilla oli? Miksi he tekivät, kuten tekivät?
- Miten historiaa ja sen tulkintoja voidaan käyttää poliittisten tarkoituserien edistämiseen?
- Missä onnistuivat tässä harjoituksessa? Mikä oli vaikeaa? Mitä keinoja käytin ongelmien ratkaisuun?
- Mitä opin tässä harjoituksessa?
- Mistä tiedosta tai tulkinnasta voin olla varma? Mihin liittyvät epävarmuustekijöitä?
- Mitä tietoa vielä tarvitsisin, jotta saisin varmuuden tapahtumista? Mistä sen voisi saada?
- Mitä lähdekriittisiä huomioita voit tehdä harjoituksen aineistoista?

TOTEUTUS

Opiskelijoille on hyvä antaa jonkinlaista taustatietoa Rovaniemen oloista maailmansotien välisenä aikana. Harjoituksen päätehtävänä heille on: Selvitä, kuka syytti Rovaniemen murhapolton.

1. **Alussa opiskelijoille annetaan autenttisia leikkeitä paikallislehdistä heinäkuulta 1930 (Liite 1) ja ote paikallishistorian kertomuskirjasta (Liite 2).** Aineistoa annetaan opiskelijoille harjoituksen edetessä. Aineistot voi jakaa myös kerralla kaikki

siten, että kullekin ryhmän jäsenelle tulee joku aineisto, johon he perehtyvät ja jonka he sitten esittelevät toisille.

Kaikissa vaiheissa on syytä antaa tehtäväksi aineistoa koskien:

- Mihin kiinnität huomions? Mitä informaatiota löydät tästä aineistosta? Miten arvioit tietojen luotettavuutta?
2. **Kaksi otetta Juha Siltalan tutkimuksesta ”Lapuan liike ja kyyditykset 1930”. (Liite 3)**
”Suojeluskuntalaisten yhteisrintamaa ulkoista uhkaa vastaan korosti maalaisliittolaisen Lapin Kansan päätoimittajan Lauri Kaijalaisen mukanaolo Rovaniemen ’turvallisuuustoimikunnassa.”
 - Miten uskot tämän vaikuttaneen paikallislehtien uutisointiin?
 - Mitä uutta tietoa havaitset? Tarkentuuko kuva tapahtumista?
 3. **Seuraavaksi FT yliopistonlehtori Matti Enbusken paikallishistorian tutkimuksen ”Rovaniemen historia 1721–1990” kuvaus tapahtumista. (Liite 4)**
Mihin kiinnität huomiosi? Mitä uutta tietoa saat? Tarkentuuko kuva tapahtumista? Täytyykö joku tulkinta tapahtumien kulusta nyt korjata tai jopa hylätä?
 4. **Vapaa tiedonhaun vaihe**
Internetistä löytyy esimerkiksi Wikipedian artikkeli tapahtumasta, jossa kerrotaan kiinnostavasta syytetyjen asianajajasta Ernesti Hentusesta. Tätä kautta on helppo laajentaa esimerkiksi syventäviin tehtäviin suomalaisen oikeusjärjestyksen toiminnasta 1930-luvulla. Väitetään esimerkiksi, että Rovaniemen murhapolton syytetyiltä hankittiin tunnustuksia pahoinpitelyillä.
 5. **Vapaaehtoinen lisä – yhteistyö äidinkielen ja kirjallisuuden kanssa**
Rovaniemäläinen kirjailija Jorma Etto on julkaissut teoksen ”Merkitulia” (Karisto 1961), jossa kuvataan kesän 1930 tapahtumia rovaniemäläisten nuorten kautta. Tämän aineiston kautta tämän murhapolttotehtävän saa laajennettua jopa lukiokurssin mittaiseksi opintokokonaisuudeksi.
Ilkka Levän artikkeli (liite 5) ”Rovaniemen murhapolttotehtävä 1930. Poliisin ja työväestön ruumiillisen kohtaamisen muistijäljestä historiaksi.” teoksessa ”Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan” (toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius, 2004) tarkastelee aihetta akateemisen tutkimuksen keinoin. Tästä aineistosta opettajan on ehkä syytä tehdä tiivistelmä tai sitten opiskelijoille on annettava runsaasti aikaa siihen perehtymiseen.
Vertailun vuoksi on syytä ottaa myös Mikko Uolan tutkimus ”Vallankumouksellisia, vakoilijoita ja aseveljiä. Myyttejä ja tosiasioita Lapin historiasta 1910-luvulta 1940-luvulle.
Näissä päädytään päinvastaisiin tulkintoihin tapahtumien kulusta ja syyllisistä.

LIITE 1 (lehtileikkeet)

Lapin Kansa 8.7.1930 (otsikoinnit lehden sisäsivulla)

”KOMMUNISTISTEN HULIGAANIEN KATALA HIR-MUTYÖ: Rovaniemen kauppala yritettiin polttaa poroksi toissayönä. Paloja ja palonyrityksiä yhtäikaa usealla eri taholla. Tuli teki kauppalan pohjoispäässä hirveätä jälkeä. [...] Roistoista on osa jo pidätetty ja toisten kiinnisaaminen on vain ajan kysymys. Kauppalassa ryhdytään tehokkaisiin palosuojelutoimiin.”

Rovaniemi-lehti tiistaina 8.7.1930 (otteita sivulta 2)

Otsikoinnit ja ingressit:

”Kommunistisen provokatsionin julkea seuraus: Maanantaita vasten yöllä hävitti tulipalo, joka on selvä kommunistien [...] murhapoltto. Palon vahingot lähenevät puoltakymmentä miljoonaa markkaa. Suunnitelmaan on kuulunut syyttää kauppala useasta kohdasta yhdenaikaisesti. Yön kuluessa toimitettiin useita pidätyksiä – raskauttavia todistuksia...”

Kauppalan väestö ryhtyy palosuojelutoimenpiteisiin [...] öiseen aikaan liikkuvat vartiot.”

Artikkelista:

”Kerrottiin, että liekit olivat hulmahtaneet koko rakenuksen [Rovaniemen Sähkömylly] pituudelta ja uskottiin selitystä, että kyseessä oli todella tahallinen syytys. Muu tuntuikin mahdollisuuksien rajojen ulkopuolelta, sillä sunnuntaina ei luonnollisestikaan oltu myllyssä käyty. [...] On vaikea sanoa johtuiko se [muiden varastorakennusten syytyminen] tartunnan kautta, mutta todennäköiseltä tuntuu, että myöskin nämä syytyivät tahallisesti syytetyinä.

Runsaasti pidätyksiä

Kun alusta saakka oli selvennyt, että oltiin todella tekemisissä murhapolttajien kanssa, kohdistuivat rinnan palosuojelun kanssa toimenpiteet myöskin syyllisten kiinnisaamiseen. Kaikkiaan saatiin pidätettyä lähes puolenkoltamattakymmentä miestä, joista viitisentoista päätettiin heti kuulustelujen jälkeen vapaiksi. Kuulustelut, joita toimittaa poliisikomisario Eino Poikela, jatkuvat edelleen, eikä poliisi niiden tuloksista vielä voi antaa tietoja julkisuuteen. Voidaan kuitenkin sanoa, että palot ovat kommunistien murhapolttoja ja on syyllisistä jo joitakin kiinni, mikä joutunen myöskin ns. pääsyyllisen osalle, josta poliisilla on mitä pätevimmit tuntomerkit. Kommunisteilla suuri suunnitelma...”

Rovaniemi –lehti torstaina 10.7.1930

ROVANIEMEN SUURPALO

TODISTETTAVASTI MURHAPOLTTO [...]

Uusia pidätyksiä – Kuulustelut jatkuvat:

Lapin Kansa lauantaina 12.7.1930

”MURHAPOLTOT SELVIÄVÄT – Ketju rikollisten ympärillä kiristyy. Uusia huomattavia pidätyksiä.”

Alempana samalla sivulla uutinen:

”Katala murhapolttoyritys Sodankylässä. Pankinjoht. Anneborgin talo yritettiin polttaa sunnuntain vastaisena yönä. Teko lienee kommunistien kostotoimenpiteitä. Yksi henkilö pidätetty.”

LIITE 2

Rovaniemi-lehti uutisoi 10.7.1930, otteita

Rovaniemen suurpalo todistettavaksi murhapoltto

Outo peruutus EK:n taholta

Useissa sanomalehdissä on kerrottu murhapoltton johdosta, että rovaniemeläiset kommunistit ovat ahkerasti pitäneet kokouksiaan. Etsivän keskuspoliisin taholta on nyt toimitettu julkisuuteen tieto, ettei “Rovaniemellä tietävästi ole pidetty mitään salaisia kokouksia, joissa olisi suunniteltu terrorististen tekojen toimeenpanoa. Rovaniemen työväentalolla on kyllä ollut väkeä koolla, mutta siellä on pidetty - pesutalkoita”

Tämä peruutus on lievemmin sanoen outo. Kun eräässä puhelinkeskustelussa toimituksen kanssa on tšekäläinen EK:n edustaja ilmoittanut olevan tiedossaankin jonkun äsken pidetyn kommunistikokouksen päätökset ja kun varmuudella tiedetään toisiaankin kommunistien kokoon-tuneen yhdessä neuvotteluihinsa, on tällainen peruutus omiansa herättämään huomiota. Ja mitä ne pesutalkoot työväentalolla ovat muuta olleet!

Todistajien kuulustelu

Palon johdosta on kuulusteltu kymmeniä todistajia, joiden lausunnoista otamme tähän tärkeimmät ja asiaa valaisevimmat.

Palon ovat todistettavasti syyttäneet murhapolttajat

--Eräs todistajista kertoi tapahtumayönä olleensa jo nukkumassa kun muuan mieshenkilö koputti ikkunaan ja herätti huutaen samalla, että bensiinisäiliö räjähtää, nousee ylös. -- Todistajan antamien tuntomerkkien perusteella pidätti poliisi Henne Pekanpoika Lanton Rovaniemen kauppalasta ja tunti kertojan tämän kuulusteluissa samaksi mieheksi joka oli ollut pihalla.

Kauppalassa eilen kiinni 5 miestä, Unholassa 1 mies

--Eilispäivän kuluessa pidätettiin kuulusteluja varten Rovaniemen kauppalassa puukkoseppä Toivo Hyvönen sekä työmiehet Väinö Paaso, Jylhä Ollila, Kalle Keränen ja man Voutilainen niminen mies, kaksi viimeksi mainittua kotoisin Kemijoelta. Unholan lähellä olevalla maantietyömaalla pidätettiin eilen työmies Matti Tamsi kotoisin Teuvan pitäjän Äystön kylästä. Hän on sama mies, josta alempana kerrotaan Teräksen makasiinin syyttämisyötun yhteydessä.

(Mf, rulla n:o JYK 1226 Rovaniemi 18.7.1929–9.9.1930)

LIITE 3 – Esko Kähkösen historian kertomuksia sisältävästä ”Rakas Rovaniemi” –teoksesta**Kommunistien uhkailu tihutöineen varjosti 1930-luvun alkua****Köyhyys ja pirtu, pula ja puute elämän kehystäjät**

Maailman lama, pula ja puute työttömyyden ohella sekoittivat nuoren 1929 syntyneen kauppalan rauhallisen elämän. Järjestysvalta oli lujilla, mutta pääosin pystyttiin poliittiset provokaatiot pitämään edes jonkinlaisessa järjestyksessä.

Kommunistien uhkailut ja tihutyöt vallankumoushaaveineen saivat aikaan rauhattomuutta koko yhteiskunnassa. Yhtenä lievennyksenä ja toisaalta yllykkeenä pirtu virtasi salateitse kieltolain ehdottomuutta vaativaan Pohjolan Pariisiin tai Klondykeen, jotka nimet yhdistettiin rovaniemeläiseen elämänmenoon. Pirtukuninkaat olivat salaisen toiminnan organisaation ja markkinoinnin järjestäjinä. Raha virtasi ja monet rovaniemeläiset loivat vankan tulevaisuuden pirtun voimalla.

Pirturengit olivat likaisen työn tekijöitä kantaen tai hevosilla vetäen ainetta satamakaupungeista Kemistä ja Tornioista. Vieläkin tiedetään Kivalojen kautta kulkeneen pirtureitin Rovaniemelle ja samoin on länsipuolella reitien laita.

Kerrotaan, että kuulu rovaniemeläinen pontikankeittotaitokin oli ruostua ehta pirtun maistuessa makeammalle. Tarvittiin taas kerran poliisia. Virkavallan joukossa oli muutamia kovaotteisia ja tiukkoja lainvartijoita, jotka herättivät suorastaan kunnioitusta niin lainkuuliaisten kuin pirtupolkuja kulkevienkin keskuudessa. Aivan kuin jätkät saivat lisänimensä savotoilla, ristittiin poliisitkin ominaisuuksiensa mukaan.

Niinpä oli Kolho-Koskinen, Vainoharha-Heinonen, Julkikiero-Väänänen ja Maitonaama-Mäntynen. Tunnettuja kauppalan lainvartijoita kaikki tyynni.

Lähde: Kähkönen, E. (2007). Rakas Rovaniemi: Kertomuksia ja ainutlaatuisia kuvia menneen ajan Rovaniemeltä. Rovaniemi: Lapin Kansa, 49.

LIITE 4

Juha Siltalan tutkimuksesta ”Lapuan liike ja kyyditykset 1930”

Rovaniemellä vaikuttanut tehtailija P.A. Autti, jääkäri-eversti ja suojeluskuntamies, lainasi 29.6.1930 autoaan paikallisen kommunistinuorison johtajan kauppias Alex Hyvösen kyyditykseen saamatta kuitenkaan kuulustelupöytäkirjan mukaan ”mitään tietoa siitä, mihin tarkoitukseen autoa tulnaisiin käyttämään”. Kun rajan yli kyydityn kauppiaan tytär ja joukko muita nuorkommunisteja pidätettiin epäiltynä varastorakennusten tuhopoltosta 7.7., Autti perusti vapaaehtoisen kansalaisjärjestön

avustamaan viranomaisia ja ”saattamaan heidän tietoon sellaisia tietoja ja näkökohtia, jotka syystä tai toisesta eivät ole tulleet viranomaisten tietoon, mutta joilla asian selvittelyssä saattaa olla merkitystä”. Samalla valittiin Autin johdolla toimiva ”turvallisuustoimikunta” järjestämään ”kommunismivastaista kansalaistoimintaa paitsi kauppalassa ja ympäristössä myöskin --

pitkin maakuntaa, jotta toiminta muodostuisi mahdollisimman tehokkaaksi”. Rovaniemen lapualaiset siis organisoituisivat iskujoukoiksi. Kehitys on malliesimerkki siitä, kuinka helposti suojeluskuntalaisten epävirallinen yhteistoiminta saattoi saada kiinteämpiä muotoja heti tilanteen vaatiessa. Hyvösen kyyditys jäi kuitenkin Rovaniemen ainoaksi ja täytti ’organisaation’ kriteerit vain etappitien osalta. Sen kytkeminen Lapuan liikkeen keskusjohtoon ei olisi tietenkään väärin, koska Autti kuului valtuuskuntaan ja toimi paikallisten lapualaisten välittäjänä keskukseen

päin- ”Lockstedtin leirin miehia, ei voi punikkeja liehia. Rovaniemen rosvot kyllä ties, että on Autti ankara mies”, riimitteli Eerolainen.

Lähde: Siltala, J. (1985). Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Helsinki: Otava, 213–214.

LIITE 5

ote Matti Enbusken teoksesta ”Rovaniemen historia 1721–1990”

--Sylliset osoitettiin välittömästi paikallisissa lehdissä Rovaniemessä ja Lapin kansassa, joka otsikoi ”Kommunistien huligaanien katala hirmutyö”. Suojeluskunta ja Lapin rajavartiosto oli myös komennettu Ounaskosken sillalle vartioon, sillä ”varmalta taholta” oli saatu vihiä sillan räjäyttämistä. Pidätyksiä tehtiin palon johdosta kolmattakymmentä, ja lopulta useita vasemmistolaisiksi tunnettuja henkilöitä tuomittiin vanheusrangaistuksiin.

Tuhopolto on kuitenkin jäänyt askarruttamaan vuosikymmenien ajaksi rovanimeläisten mieliä. Muun muassa Aleks Hyvösen tytär Kerttu, joka tuomittiin avonannosta tuhopolttoon kahdeksi vuodeksi vanheuteen, totesi vielä myöhempinä aikoinakin ehdottomasi syyttömyytensä tuhopolttoon. Tapahtuma tarjosi joka tapauksessa viranomaisille mahdollisuuden pidättää lähes kaikki aktiivit rovaniemeläiset kommunistit, jotka olivat järjestäytyneet salaiseen ”pakkiin” eli paikalliskomiteaan. Rovaniemellä oli kesällä 1930 kuusi organisaattoria kolmessa pakissa, joista kahdessa oli vielä kolmen hengen solut.

Tuhopolton seurauksena Etsivä keskuspoliisi eliminoi paitsi Rovaniemen kommunistien salaisen toiminnan myös Kemissä tehtiin useita huomattavia pidätyksiä. EK:n Kemin osaston päällikön Harry Bromsin mukaan tuhopolton ansiosta ”ei tunnu toivottomalta lähteä pidättämään kaikkia esille tulleita henkilöitä, vaikkakin pidätettyjen säilyttäminen tuottaakin vaikeuksia” Osa pidätetyistä vapautettiin Rovaniemen alioikeudessa, mutta Ek pidätti heidät uudelleen ja tuomiot annettiin Vaasan hovioikeudessa. Samaan aikaan Helsingissä omalaatuinen persoona ja asianajaja Ernesti Hentunen nosti esille räväköitä juttuja Rovaniemen tapahtumista toimittamassaan lehdesään ”Totuuden Torvi”. Hentusen mukaan murhapolton pääsyyllinen todistettiin olleen Kemissä tapahtumien aikaan ja tunnustuksetkin olisi saatu kovaotteisin keinoin. Todennäköisesti tuhopolton syyttäjä olikin lapualaisten palkkaama henkilö.

-- Rovaniemellä lapualaishenki eli vankkana ja vahvimpana koko Pohjois-Suomessa.

Lähde: Enbuske, M., Runtti, S. & Manninen, T. (1997). Rovaniemen historia vuoteen 1990: Jokivarsien kasvatit ja junantuomat. 294–295

LIITE 6

<https://helda.helsinki.fi/handle/10224/4807>

Täältä voi ladata pdf-tiedostona Ilkka Levän artikkelin ”Rovaniemen murhapolto 1930”.